

СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА В МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ

Н. І. Клипа, Ніжинський державний університет імені Миколи
Гоголя

Лексична система мови здавна привертає увагу дослідників, адже в лексиці найшвидше й найточніше відображаються зміни, які відбуваються у суспільно-політичній, виробничій, побутовій чи культурній сферах життя суспільства.

Серед лексичних одиниць на особливу увагу з погляду семантико-стилістичного аспекту заслуговують соціальні діалектизми, а саме жаргонізми й арготизми.

Жаргон – це напіввідкрита лексико-фразеологічна підсистема, яка застосовується тією чи іншою соціальною групою з метою відособлення від решти мовної спільноти. Жаргонізми – це, як правило, емоційно-експресивні утворення, серед яких переважають негативні знижені номінації [9, с. 33].

Специфічно лексика жаргонів, як правило, ґрунтується на загальнонародній мові й відрізняється від неї експресивною метафоризацією загальноновживаних слів (*вивіска*, *портрет* – «обличчя», *духовка* – «баян», *коза* – «зразок», *краб*, *курка* – «кокарда», *хвіст* – «академзаборгованість» тощо), усиченням чи спотворенням звукового складу слів (*маг* – «магнітофон», *фак* – «факультет», *дирик* – «директор»), своєрідним словотворенням (*бігунок* – «обхідний листок, направлення для складання академзаборгованості», *доходяга* – «знесилена, виснажена людина», *капельдудка* – «капельмейстер», *носогрійка* – «козацька люлька»). Джерелом жаргонів можуть бути і територіальні діалекти, аргі, професійне мовлення (*кемати* – «спати», *лейбик* – «верхній одяг, пальто», *лабух* – «поганий музикант»).

Актуальність дослідження проблеми соціальних діалектизмів у сучасній українській прозі зумовлена рядом чинників. По-перше, із набуттям статусу державної перед українською мовою відкрилися можливості для повноцінного її функціонування в усіх сферах життя. Одним із наслідків соціальних трансформацій стала зміна співвідношення нормативного та ненормативного в мові. Не лише в усному мовленні, а й у засобах масової інформації, в художній літературі відбувся своєрідний «вибух» жаргонної, зниженої, розмовної, навіть нецензурної лексики. Це зумовило необхідність ґрунтовнішого

вивчення й дослідження цього шару лексики, посилює інтерес науковців до нього.

По-друге, аналіз семантико-стилістичного аспекту жаргонної лексики в мові сучасної української прози дозволяє схарактеризувати загальні риси української ненормативної лексики, виявити її особливості та головні стилістичні функції.

По-третє, жаргонізми виступають одним із джерел поповнення експресивно забарвленої лексики загальнонародної мови, впливають до її складу як синоніми до звичних, «затертих» слів, які, на думку носіїв мови, вже не здатні привернути до себе увагу, не відповідають вимогам виразності, яскравості висловлювання.

Упродовж останнього десятиліття, як зазначає Леся Ставицька, в українському культурному просторі помітна присутність нової мовної особистості літератора, культуролога. Ця особистість успішно синтезує соціально марковані шари зниженої лексики з народнорозмовною, лірично-пісенною, науково-філософською мовними стихіями. У такому сплетінні постають іронічно-парадоксальні тексти, а стилістичний ризик поєднання непоєднуваного може бути виправданий етикою глибокої, небанальної думки або пошуком нових спектрів української сміхової культури [7, с. 7].

У художньому мовленні сучасної української прози знижена стилістично маркована лексика часто вживається для надання творові особливого колориту чи характеристики низького культурного рівня зображених у ньому персонажів. Численні приклади найрізноманітнішого використання жаргонізмів знаходимо у творах І. Роздобудько, І. Карпи, Л. Дереша, А. Кокотюхи.

Так, роман Ірен Роздобудько «Оленіум» (комедія абсурду, за авторським визначенням) завдяки використанню стилістично маркованої лексики віддзеркалює як естетику постподерного мислення авторки, так і абсурдність сучасного світу. Твір побудований у вигляді гострої політичної сатири на державні кризові події. Основою політичної кризи в романі є боротьба за енергоносії, при цьому головним енергетичним продуктом виступає ягель – оленячий харч, ціни на який стрімко зростають. А головним і єдиним у державі видом транспорту є олені.

Знижена жаргонна лексика використовується і в авторській мові, і в мовленні героїв. Наприклад: *Ранок починався з шостої години, бринів, як гроно порожніх консервних банок, прив'язаних вар'ятами до хвоста бідаки-кота*. [5, с. 5]: *вар'ята* – діал., старі подерті мотузки; *бідака* – розм., бідний, нещасний.

Ройтберг тільки рукою махнув і знову подумав: «І що в ньому знаходить клята бабьонка?» [5, с. 40]. Русизм *бабьонка* поряд із

негативно оцінним *клята* вживається для вираження суб'єктивного презирливого ставлення героя до певної особи.

Ліричний роман Ірен Роздобудько про самотнє життя колишніх акторів «Зів'ялі квіти викидають» вражає органічним поєднанням стилістично протилежно забарвленої лексики, що допомагає точніше передати основний мотив твору: людина, зокрема актор, щаслива, поки вона потрібна, популярна, поки її люблять оточуючі. Як тільки проходить любов, згасає популярність і краса, людина духовно помирає, в'яне, як квіти. Однак життя продовжується навіть у притулку для самотніх акторів. А зів'ялі квіти, які зберігаються в душі у вигляді жалю за минулим або нездійсненим, треба викидати.

Окремі розділи роману побудовані у вигляді спогадів колишніх акторів про своє минуле зіркове життя. Наприклад: *...спогади... про парфуми від Шанель (із цим неперевершеним стервом –Коко, до речі, ми їли молюсків у «Куполі») й огидне мило фабрики «Червоні вітрила»* [6, с. 5]; *Я зовсім не голубонька, а скоріше – «фатальне стерво з опущеними віями»* [6, с. 65]. Тут негативна суб'єктивна оцінка Коко Шанель поєднується із вказівкою на певне захоплення її особою (неперевершена).

Оповідь від першої особи однієї із головних героїнь роману (Едіт Береш чи Леди Ніжиної) дозволяє Ірен Роздобудько вживати і жаргонізми, і навіть вульгаризми. Наприклад: *Стефка забула купити цигарки і тому двома пальцями обережно залізла в банку і витягла звідти більш-менш пристойний бичок* [6, с. 41]. Бичок – жарг., недопалок, недокурок цигарки [8, с. 55].

Характерна оцінка сучасної естради, масової поп-культури дається в такому тексті: *Вона не любить святкувати прихід нового року... Вона ляже спати і навмисне простить і гімн, і промову президента, і вульгарний черговий мюзикл з участю «чахликів невмирущих» - Кіркорова, Пугачової, Борі Мойсеєва та Верки Сердючки. І якщо з першими все зрозуміло, то остання (точніше останній) завжди викликає у неї сум: «ніпл хаває», бабки крапають, а очі в хлопчика печальні. Хоч під його «Ха-ра-шо!!!» скаче й гигоче щонайменше по півкраїни ближнього й далекого зарубіжжя* [6, с. 147 – 148].

Жаргонна й арготична лексика є засобом художнього відображення особливостей життя сучасної молоді, її уподобань і власних поглядів на світові проблеми. Так, у романі Любка Дереша «Поклоніння ящірці» бачимо яскраві ілюстрації: *Бо кляті індивідуалісти – то паскудні неформали* [1, с. 7]; *Є тут один такий хлопака – Федя Круговий* [там само]. Тут: *хлопака* – зневажл., жарг., хлопець, молодий чоловік.

Східняки в місті не ходили, поки «покет – Гауз Блюз» давав концерт, бо це віяніє разлагающогося Запада [1, с. 64]. *Східняки* – розм., люди, які проживають у східній частині міста чи країни. Використання тут русизмів (веяніє разлагающогося Запада) є прикладом суржикового мовлення.

Роман Андрія Кокотюхи «Мама, донька, бандюган» – ще один типовий приклад використання соціальних діалектизмів як художнього засобу. Наприклад: *Він ударив кулаком, зацідив у вилицю, як у вуличному махалові, одного разу було досить, синець на добру згадку залишиться здоровий та красивий* [4, с. 7]. *Зацідити* – розм., із силою ударити когось. *Махалово, махач* – жарг., вулична бійка, часто безпричинна [8, с. 215].

Ті, хто має справу з відвертим криміналом, часто вважали не за потрібне давати цвітному ментярі серйозну інформацію без зайвої потреби та вигоди для себе [4, с. 74]. *Ментяра* – крим., зневажл., міліціонер., будь-який працівник правоохоронних структур [8, с. 216]. *Цвітний* – жарг., корумпований чиновник, пов'язаний з криміналом.

Вовчик – дитина торчків [4, с. 163]. *Торчок* – жарг., наркоман [8, с. 322].

Або компенсую, куплю тобі таку саму беушну «беемвуху», не буду ж я стару на нову спеціально для тебе в разі чого міняти [4, с. 194]. *Беушний* – утворення від русизму «бывший в употреблении»; який був у вжитку, використовувався. *Беемвуха, беемвеха* – жарг., автомобіль марки BMW [8, с. 51].

Таким чином, використання жаргонізмів у сучасній українській прозі є результатом свідомого прагнення уникнути звичних, затертих слів, вразити читачів свіжістю та яскравістю висловлювань. Проникаючи спочатку в розмовне мовлення, потім у художню літературу, деякі слова жаргонного вжитку з часом стають набутком експресивного словника загальнонародної літературної мови (*сачкувати* – «ухилитися від обов'язків», *махнути* – «обмінятися», *кумекати, шурупати* – «розуміти», *загорати* – «сидіти без діла»), що зумовлюється взаємодією двох тенденцій у функціонуванні мови – нейтральності й експресивності, стилістичного варіювання назв того самого поняття.

1. Дереш, Любко. Поклоніння ящірці: Як нищити ангелів / Любко Дереш. – Харків : Фоліо, 2007.

2. Єрмоленко, С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко та ін. – Кіев : Либідь, 2001. – 24 с.

3. Карпа, Ірена. 50 хвилин трави (коли помре твоя краса) / Ірена Карпа. – Харків : Фоліо, 2004.
4. Кокотюха, Андрій. Мама, донька, бандюган / Андрій Кокотюха. – Львів : Піраміда, 2003.
5. Роздобудько, Ірен. Оленіум : Комедія абсурду / Ірен Роздобудько. – Харків : Фоліо, 2007.
6. Роздобудько, Ірен. Зів'ялі квіти викидають / Ірен Роздобудько. – Київ : Нора-друк, 2006.
7. Ставицька, Л. О. Українська жаргонна лексика як об'єкт вивчення соціолінгвістики / Л. О. Ставицька // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2004. – № 13. – С. 2 – 7.
8. Ставицька, Леся. Український жаргон. Словник / Леся Ставицька. – Київ : Критика, 2005. – 496 с.
9. Ставицька, Леся. Арго, жаргон, сленг : Соціальна диференціація української мови / Леся Ставицька. – Київ : Критика, 2005. – 464 с.